

ACC. N:R. M.10784:1-20.

Landskap: Småland Upptecknat av: Ingvar Jonsson
Härad: Allbo Adress: Vislanda
Socken: Vislanda Berättat av: Fru Kristina Karlsson
Uppteckningsår: 1948 Född år 1863 i Rökla i Vislanda.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Innehåller uppteckningar från södra delen av Vislanda socken:

Sägner, sidorna 1 -- 9: (Präl, troll, kloka, ^{förmittigt skann} förvaran de synen på folk)

Om kalenderdagar, sidan 10.

När den nya tiden kom till bygden, sidorna 11 -- 17.

Arbetsgillen, sidorna 18 -- 20.

Lm F 59.
H. G. F.

ACC. N:R. M. 10784:1-20.

Landskap: Småland Upptecknat av: Ingvar Jonsson
Härad: Allbo Adress: Vislanda
Socken: Vislanda Berättat av: Fru Kristina Karlsson
Uppteckningsår: 1948 Född år 1863 i Rökla i Vislanda.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Innehåller uppteckningar från södra delen av Vislanda

socken:

Sägner, sidorna 1 -- 9: (Präl, tvätt, kloka, ^{förmittigt till} fövanden synen på folk.)

Om kalenderdagar, sidan 10.

När den nya tiden kom till bygden, sidorna 11 -- 17.

Arbetsgillen, sidorna 18 -- 20.

LMF 59.
H. G. F.

Fru Karlsson är född på ett torp under Rökla i Vislanda och där har hon sedan bott tills hon 1921 flyttade till en stuga i Snöreshult, gården intill Rökla. Hon berättar här några sågner, som varit gängse här i bygden under hennes ungdom och uppväxttid.

1.

I Virestad fanns en präst, som hette mäster Nilsson. Han hade förmågan att se det andra ej såg, och att se in i själva evigheten. Han brukade, när det varit begravning, från predikstolen säga, om den döde kommit till Himmelen eller Helvetet. En gång hade man beslutat att pröva Mäster. En dräng lade sig i en kista, och man ordnade till begravning och bar honom till kyrkan, och han blev jordfäst. När så prästen från predikstolen skulle säga var hans själ kommit, sade han: "Jag kan inte finna den arma själen varken i Himmelen eller i Helvetet." Men så plötsligt utbrast han: "Jo, nu sjunker den arma själen ner i Helvetet." De som varit med om komplotten, rusade då ut till graven och togo upp drängen, men funno honom död.

I Virestad Rökla fanns en bergkulle, som kallades Trollberget, ty där bodde troll. Dessa brukade ibland röva bort

barnsångskvinnor, ty dem hade de makt med, om icke mannen fanns i samma rum, men gjorde han det, så kunde de inget göra. Så berättas det om en man som skulle rida till julottan. Han kom då att rida över ett berg, där troll bodde. När han red över fick han höra trollen där nere sjunga: "Snart kommer vi hem med Sissa i Råpalt." Sissa i Råpalt var mannens hustru. Han vände genast hästen och sporrade den till vildaste galopp, och hann hem i sista minuten, ty trollen hade fått ut hustrun i förstugan, men när han kom, måste de släppa henne.

Nu fanns det i Rökla en bondhustru, som skulle föda sitt första barn. Mannen låg i ett annat rum och sov, då plågorna hastigt kommo över henne, och hon födde sitt barn i ensamheten. När det var fött, kommo trollen och rövade bort henne och lade en alebild i sängen i hennes ställe. När mannen kom och fick se alebilden, trodde han det var hustrun, som var död, och han gick därför till Mäster Nilsson för att anmäla dödsfallet. Mäster visste dock vad som verkligen hänt, men sade att man måste begrava alebilden i alla fall.

Så småningom övervann Per sorgen och en dag stod det på nytt bröllop för honom. Då kom Kerstin till bröllopsgården, in i förstugan och ropade till Per att giva henne sitt strum-

peband, ty fick hon det så skulle trollen förlora sin makt över henne, och hon skulle vara fri. Bruden och hennes släktingar hindrade dock Per från att göra detta, fast Kerstin lovade att icke göra några anspråk på Per. Fån den dagen var dock Per lite underlig till sinnet. Kerstin visade sig sedan på Trollberget varje julafton, men ingen kunde träffa henne. Slutligen kunde Mäster Nilsson meddela Per, att Kerstin dött och kommit till Himmelen till sitt lilla barn.

Fru Karlsson kan också en visa om Per och Kerstin, som brukade sjungas i hennes ungdom, och vilken jag nu skrivit ner efter hennes diktamen. Den lyder så:

~~Det var i~~ Rökla i Kronobergs län,
det hemmanet Rökla är tecknat.
Där bodde Per och Kerstin. De levde så väl.
Ett paradiset på jorden må man liknat.

I kärlekens famn, så blev hon fruktsam,
och tiden han nalkas till förlossningens land
och stunden att hon skulle föda.

En afton, då folket sov
och fåglarna lyktat att sjunga,

ACC. N:R M. 10784:4

låg Kerstin på barnsängen svår
och vakade över det unga.

Då kommo bergstroll
och togo Kerstin bort.
En alebild lade de i barnsängen neder.

Om morgonen, då Per uppstod
och Kerstins bild besåg,
dess rosenröda kinder voro vita.

"Ack, min vän, hur tungt det är för mig,
att jag ej var vaken och talade med dig
den stund, då du tog avsked av världen."

Per gick till mäster Nilsson och klagade sin nöd,
att Kerstin är visst bleven död
och låter så för henne ringa.

"Kerstin är visst icke död.
Det var din egen skull,
ty som när du sov, så kom där bergstroll
och togo Kerstin bort.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

4.

ACC. N:R M.10784:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

En alebild de lade ~~EXXALEBILD~~ i barnsängen neder.

Men så måste vi begrava den alebild vi ha
och svepa den i Kerstins sköna kista,
ty annars blir hon vissen till hela sin kropp,
om Per kunde få henne åter."

Per gick ut sitt änkeår,
lagar sig en annan fästmö,
kommer hem till sin gård, ~~XXX~~
och släktingarna bjudas till bröllop.

Om kvällen, när bröllopet stod,
så hördes Kerstins röst från förstun in:
"Kära Per tag mig åter!
Giv mig ett strumpeband av din hulda hand,
så blir jag förlossad ur trollenes land.
Jag skall ej mer äktenskap begära."

Dessa ord hon ropte sju gånger å rad.
Se'n hade hon ej makt mer att tala.
Därefter blev Per melankolisk till sinnes.

5.

ACC. N:R M.10784:6.

På käringekullen man henne väl ofta såg,
åtminstone varje julafton.

Med gråtande ögon hon kammar sitt hår
En blodig särk var hennes klädnad.

En dag kom Mäster Nilsson till Per och sade:
"Nu är din Kerstin död och kommen till det land,
där portarna för trollen är stängda.

Ja, in i Himmelen, ~~XXXXXXXXXXXXXXXX~~
hem till sitt lilla barn, ~~SOM KNAPPAST~~
som knappast en dag i världen hade levat."

Det var inte bara i bergen det bodde farliga väsen utan även i vattnet. Det var en bonde som var och fällde träd vid en sjö, och då råkade ett träd falla på isen, och där var något väsen, som bodde i vattnet, ty i detsamma som trädet föll, fick bonden en sådan värk i kroppen, att han skrek i högansky. När bonden kom hem, skickade han sin son med ett strumpeband till Kloka-Johanan i Grimslöv för att söka bot. När Johanna fick hör vad som hänt, sade

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6.

hon: "Den stackarn, vad han kommit illa ut för att. Men gick hem med strumpebandet, så tiger väl gubben." Och när han kom hem till fadern släppte värken.

En bonde var det, som hade förnärligt Klok-Johanna. Hos honom skrek en ko natt och dag, tills han varit och bett Johanna om förlåtelse. Då blev det tyst i ladugården.

I Pjätteryd bodde också en klok gumma, som Per Nyman kallade Pjätterydshäxan. Hon drev bort alla vargarna, och för det skulle hon ha 25 öre av varje bonde. Hon var emellertid illa sedd, och man beslutade sig för att söka få bort henne från socknen. En bonde kom med två hästar och skulle skjutsa iväg henne. Hon steg villigt på vagnen, men när de skulle köra kunde inte hästarna rubba vagnen ur fläcken. Till slut röt bonden: "Av med dej din förbannade käringebracka!" Och sedan försökte man inte få bort henne mer. När hon var död och man skulle ringa själaringning för henne, vägrade kyrkklockorna att röra sig, hur man än gjorde, så det gick inte att ringa.

I Brohult i Vislanda bodde också en klok gumma eller trollkäring. Till henne kom en bonde en kväll och sökte bot för värk. Hon bad honom då att han skulle ligga på ~~KÖKKLOCKORNA~~ "höslännen" över natten, så skulle hon bota honom. Han gjorde så, men på morgonen sade gumman, att hon hade inte kunnat bota

honom, ty han hade murat omkring sig. Han hade nämligen läst aftonbön, innan han somnade, och trollkåringarna fick inte sin makt från någon annan än den Onde själv.

I Brohult var en bonde, som hade en svartkonstbok. Ur den kunde han läsa fram onda andar till att utföra vilket arbete som helst. När det kom äppeltjyvar på kvällarna, brukade han läsa fram smådjävlar till att driva bort tjyvarna. En gång hade drängen fått tag på den där boken utan att veta var det var för en bok och börjat läsa i den. Innan han visste ordet av, var gården full med smådjävlar, och han visste inte, hur han skulle läsa bort dem. Då kom bonden i detsamma och han hade drängen till att kasta ut linfrö och råg tillsammans och sätta dem till att plocka det åtskilt, så att de fingo sysselsättning, tills han kunde läsa bort dem, ty hade de inte sysselsättning, så kunde det bli farligt.

Salomon i Gättåsa, han hade försållt sig till skam på vissa år. Han fick pengar, så att han öste med skoffor. Han hade bränneri och bränvinsförsäljning. Han kunde också förvända syn på folk, så att om han kröp över på en stock, som låg på marken, så tyckte folk, att han kröp genom stocken. En gång

ACC. N:R M. 10784:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

han låg och kröp ovanpå en stock och hade förväntsynen på dem som sågo på, kom det en gumma och gick. Hon såg riktigt, ty han hade inte upptäckt henne, så att han hade hunnit att förvända synen på henne. Hon sade därför: "Vad står ni här och glon efter? Ser ni inte att han kryper ovanpå stocken?" Men då förvände han synen på henne, så att hon tyckte, hon gick i vatten hela vägen hem, så hon gick och höll upp kjolen hela tiden med hon gick. När tiden, på vilken Salomon sålt sig, var ute, kom Skam och hämtade honom. Han satt tillsammans med sina supbröder och åt och drack, då han plötsligt föll ner och dog, som när man nyper ut ett ljus, och då såg man ett skjuts med två stora svarta hästar kör bort från gården.

—
9.

Om Kalenderdagar.

Uppgifterna avser fru Karlssons födelsetrakt. Hon är född i Rökla i Vislanda.

1. Man hade en besämd dag man skulle släppa ut korna, men vilken har fru Karlsson glömt.

2. Linet skulle sås Karolina-dagen.

3. Bönorna satte man en del i nionde vecke och en del i sjunde vecke.

4. Något sådant förekom inte här.

5. Man brukade säga om rågen, att "om Erik ger ax så ger Olof kaka".

6. Nej, Urbanus är okänd här.

7. Nej, Peregrinus är också okänd här.

8. Någon sjö finns inte här i trakten och därför ej heller metning.

9. Vårfrudagen, som också kallades den första vårdagen, skulle man börja lägga sig vid dagsljus, och sedan skulle man inte tända lyse mer den våren. Något talesätt är inte känt.

10. Detta är inte känt.

När den nya tiden kom till bygden.

Fru Karlsson berättar härnågot om hur man hade det i hennes födelsestrakt i hennes Ungdom och om en del nymodigheter, som sedan kommo till. Hon är född i Rökla i södra delen av Vislanda socken 1863. Hennes far var torpare, vilket också hennes man varit.

När skifte här genomförts är icke känt. Något byalag har heller inte funnits, ty det har ej legat mer än två eller tre gårdar tillsammans.

Förr gick man och slåde stora områden, som var så dålig gräsväxt på, att man knappast såg var man hade slått eller inte. Alla kärr slåde man också. Där fick man gå och vada upp till knäna ibland, när man skulle bära bort höt. Överallt ute vid kärr och ängar hade man små lador, som man bar in höt i, och sedan körde man hem det på vintern. I Snöreshult fanns en äng de kallade sexmansängen. För slåttern av den betalades sex mark. En kallades dalängen. För slåttern av den betalades en daler. Gräsvall på åkrarna hade man inte då, utan det var endast säd och potatis år efter år. Det var ju endast de torra knölarna man hade odlade.

Johan Peterson kom till Snöreshult omkring 1890, och då

började han på med att dika ut och odla ett stort kärr. Han köpte gödning för 1400 kronor ett år, men han förtog sej, så det slutade med konkurs för honom. Men sedan ~~VÅX~~ i början på 1900-talet dikade man ut Trästenamossen för att få skog där. Då blev där en del kärr i kantarna, som odlades. Då hade man också börjat med att så ~~gryn~~ igen åkrarna och omväxla med växtföljden. Den förste bonden, som sådde gräs på åkern, trodde folk var tokig, men när man såg hur bra det blev, började andra att ta efter.

Förr körde alla här med oxar eller kor. Häst fanns det inte många, som hade. Johan Peterson hade dock en häst, som han körde till stationen med, men hemma i jorden körde de även i Snöreshult med oxar. Redskap hade de endast av trä nästan till ~~fram~~ mot 90-talet. Det var träharv och en åderkrok av trä, Det fanns inte ens en järnbill på den. Handredskapen voro också till största delen av trä, men sedan började man så smått att beslå med järn, och sedan blev det mer och mer ^{att} det gamla kom ur bruk.

Först jag minns, var här ~~torp~~ överallt i skogarna. I Rökla fanns tre och i Söreshult ~~sex~~ sex torp, men sedan reste torparbarnen till Amerika, och när de gamla sedan dog

ACC. N:R M. 10784:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

blevo torpen öde.

Min mor tjänade piga i Ryd i Viresad. Hon hade för sommaren 24 kronor i ppen gar och linland och potatisland. På hösten när hon flyttade skulle hon ha en klut, ett förkläde, samt en ost, isterband, hackekorv, kött och fläsk. Detta och potatisen skulle hon ha till mat under vintern, när hon var hemma. En dräng hade då 40 kronor, linnebyxor och ett par stövl ar för sommaren. Min man var näst fördrängen i Gottåsa i början av 1880-talet. Då hade han bara kontant lön utom maten förstås. Han hade 150 kronor för hela året. Det fanns dock de som kunde tjäna upp sig då också. Jag minns Stina och Magnis, som tjänade piga och dräng hos fanjunkaren i Hullingsved i många år, de sparade ihop, så att de köpte en gård i Kalkatorp sedan. Hon hade 50 kronor för hela året och han hade ~~100~~ 100 kronor och ett par stövl ar, men han slet inte upp mer än ett par stövl ar under hela tiden han var där, så de andra par en sålde han.

När jag var barn fanns det ingen affär här i Vislanda det jag minns. Det enda man köpte var salt och sill och kanske lite kaffe någon gång. Då körde hön der, som hade häst "resedragare" till Karlshamn. Då tog ~~XXXX~~ de med sig

13.

ACC. N:R M.10784:14

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

smör, som man samlat öhop för flere månader i en kimma, och bytte bort det mot salt och sill. En sån där resa kunde tga flera dar i anspråk. †

Stugorna voro grå, omålade överallt här under min upp-
växttid. De flsta voro inte heller brädfodrade, utan det var bara timmerväggarna. Boningshusen voro täckta med torv då men sedan började man att täcka med spån. Sen kom här igång en cementpannefabrik i Vislanda, och då började man täcka taken med pannor, men det var först in på 1900-talet. Då började man också att brädfodra och rödfärja husen.

Inne i husen var det inte så fint då. Tapeter började man med, när jag var ung på en del ställen, annars var det bara timmerväggarna i stugan. Stugrummet var det enda rum hela familjen hade att vara i. Där var en stor öppen spis. Sängarna voro väggfasta med spalakan, som man drog för.

+ Jag erinrar mig här att min far, som nu är död, berättade, att Trästenshult i Almundsryds socken skulle ha fått sitt namn av att Bönderna i Trästen i Vislanda där ägt en äng, på vilken de brukade beta hästarna, och där de rastade på sina resor till och från Karlshamn. (Upptecknarens anmärkning.)

14.

Några soffor hade man inte, utan det var vägfasta bänkar. Sedan började man efterhand att skaffa till nya snickargjorda möbler, såsom dragsängar och soffor och skåp och byråar. Gardiner hade de bara på bättre ställen först jag minns. Golvet i stugrummet var av stora breda bräder. Det skurade man med en granrisviska och fin sand, och sedan torkade man med vitmoss, som man plockade i kärren. I köket var det på många ställen man hade stengolv, åtminstone i torpstugor. Köksspisen var stor som ett litet rum. Kokspis hade man inte, utan man hade trefotoringar, som man satte kärnen på och så eldade man under dem. Kokspisar hade man på de flesta ställen inte förrän in på 1900-talet.

Husgeråden bestod till största delen av trä. Man hade träfat, trätalriker och träskaedar. Mjölken satte man i träfat på en hylla uppe vid taket i köket. Där fick den stå tills den locknat och grädden ovanpå var luden av mögel. Då skummade man av grädden, och sedan åt man mjölken. Till att kärna smör med hade man en kärna, som man fick dra upp och ner. Till att mjölka i hade man träbyttor. Det var först i på 1900-talet, som husgeråden av trä började att komma ur bruk.

På sommaren började man arbetet, när solen gick upp och slutade, när den gick ner. På vintern började man tröska klockan tre på morgonen. Då åt man mjölk och smörgås, innan man gick ut, sedan på morgonen åt man daver, som var potatis eller något sådant. Sen var det middag mitt på dagen och meraften på eftermiddagen. Det var också mjölk eller rågkaffe och smörgås. På kvällen kokades gröt, och då satte man fram ett fat gröt och ett fat mjölk och så varsin sked. Sedan tog var och en gröt i sin sked och doppade den i mjölken. Några talrikar hade man inte då.

På vinterkvällarna eldade man i den stora öppna spisen i stugrummet. Där samlades hela familjen och pigor och drängar. Elden från spisen tjänade som lyse och i övrigt lyste man sig med tjärvedsstickor, som man satte fast i en träställning, som stod på golvet. I ladugården lyste man sig med en skin^{te}lykta. Man tog hinnan, när man slaktade fåslakt, och fäste det omkring lyktan, och så hade man en ljusstump i. Jag ~~männ~~s, när man ej brukade tändstickor utan slog eld med flinta. Man hade lite fnöske i en dosa och det lade man lite grann intill flintan, sedan slog man på denna till en gnista antände fnöske~~t~~. Det var dock inte

Alltid det lyckades, så att man fick eld på det sättet och då fick man iväg till någon bonde och låna eld. Man brukade ta ~~glöder~~ i en träsko. Sen började man att köpa stora svavel-tändstickor.

När jag växte upp fanns här inget skolhus, utan det var en gumma, som hade skola än i den ena gården och än i den andra och lärde barnen att läsa. Jag gick hos Skol-Stinan, som då hade skola i Haramoen. Vi fingo lära oss att läsa i bok, men skriva fingo vi aldrig lära oss. Det tror jag inte Skolstinan själv kunde. När de sedan byggde skolhuset i Hullingsved minns jag inte, men när mina barn började gå i skola var det byggt, så då gick de där fyra månader om året.

I min ungdom förfärdigade man allt vad man skulle ha i hemmen. När jag tjänte piga, så var det till att sitta och spinna vid skenet av elden i spisen hela kvällarna. En väv fanns alltid också igång. Kararna satt också vid spisen och spingade stickor och gjorde träredskap. Då sjöng man och berättade, ty några tidningar hade man inte att läsa då och knappast böcker heller. Det var först långt in på 1900-talet, som man började hålla sig med tidning häromkring.

Arbetsgillen.

Fru Karlsson berättar här om några arbetsgillen, som voro vanliga i gårdarna omkring Rökla i Vislanda, där hon är född och uppvuxen. Bebyggelsen har här alltid varit spridd med två eller tre gårdar tillsammans. Vid gillen av detta slag kommo de som hörde till grannhället, vilket i detta fall utgjordes av Haramon, Rökla, Snöreshult och Trästen.

Brytegille. På höstarna var det alltid vanligt att bönderna gjorde brytegilla. Det varade i två dagar. Första dagen kommo kararna, och bröt linet ute vid "bastan". Då skulle matmodern bära ut till dem mat i rikliga mängder. Det skulle vara både risgrynspankaka och brynost då, om det var riktigt bra. Och så skulle de ju ha brännvin förstås, så en del blev ju livade. På kvällen stannade de yngre kvar, och då kommo flickorna också dit, och då dansade man antingen på logen eller inne i storstugan. Dagen efter kommo kvinnorna och "skätte" linet och då skulle det vara lika dant gille med mat ute vid "bastan". Då kommo pojkarna på kvällen och så dansade man då också. Någon rangordning eller några ceremonier hade man inte för sig.

Bykegille. Det var också vanligt med bykegille. Det var bara ungdommen, som kom då, och då kunde de komma även om de inte voro direkt bjudna. Det var på kvällen man samlades, och sedan höll man på att byka hela natten. De som voro med trakterades med mat och brännvin och fram på natten dansade man också ibland. Någon musik hade man i allmänhet inte på sådana gillan, utan man sjöng, när man dansade. Det kunde ju dock hända att det fanns någon, som hade en fiol eller ett dragspel, som spelade lite.

Revegille. På hösten brukade man gå till varandra och riva potatis till stärkelse. Det var det mesta ungdomen då också, som kom. ^{De} brukade man tävla om vem som kunde riva mest potatis. Det var på kvällarna, men samlades till det.

Ostagille. De som inte hade någon ko eller endast en ko, brukade be om ostmjölk. Stina till Hannas brukade göra det. Då kommo flickkorna dit med mjölk och sen kommo pojkarna, och de brukade lägga några ören var till den de var hos. Då skulle de bjudas på kaffe och kakor, och sedan dansade de i stugrummet hela natten. Någon musik brukade de inte ha då heller, men de sjöng och dansade vem som värst "vant".

ACC. N:R M. 10784:20.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

"Köehjälpe." Torpare och småställen, som inte hade någon ök, brukade göra "köehjälpe" både höst och vår. Då bad de bönderna däromkring köra till seg en dag och köra jorden. Då kom de med sina ökar och årdä och harvade och sådde. Och sen på kvällen var det riktigt kallas, med mat och framför allt bränvin, och då kommo även kvinnorna och hade förning med sej.

—
20.